

УДК 069.8(477)«1941-1945»

© Тетяна ПШЕНИЧНА

ВІДНОВЛЮЮЧИ РОДИННУ ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЙНУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОБОТИ НАУКОВЦІВ МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ «НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941 – 1945 РОКІВ»)

Висвітлюється проблема збереження історичної пам'яті про Велику Вітчизняну війну в сучасній Україні. До аналізу залучено листи-запити стосовно науково-документального пошуку загиблих військовослужбовців, що надходять до Національного музею Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років від родин, державних та громадських установ пострадянського простору. На підставі листування з членами сімей загиблих фронтовиків зроблено спробу розглянути питання сприйняття війни крізь призму родинної пам'яті про полеглих. Акцентується увага на розроблену співробітниками музею методу документального пошуку відомостей про долю військовослужбовців, а також могил загиблих й зниклих безвісти в роки Великої Вітчизняної війни. На конкретних прикладах розкриваються особливості воєнного й сучасного обліку поховань. Особливу увагу приділено музейній діяльності крізь призму гуманітарної політики України.

Ключові слова: *Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», Велика Вітчизняна війна, пошук загиблих, історична пам'ять, сповіщення про загибель, братська могила, військове захоронення, зниклі безвісти.*

Велика Вітчизняна війна посідає особливе місце в національній пам'яті нашого народу. Вона залишила глибокий слід у пам'яті українців, не лише поділила їхні життя на «до» і «після» війни, а й стала, за висловленням одного із сучасних українських істориків, «тим водорозділом, який уже протягом десятків років продовжує розколювати націю політично, ідеологічно та ментально» [1, 419]. У сучасній Україні, як і за радянських часів, офіційна пам'ять про війну слугує радше легітимізації політичного режиму, ніж має безпосередній стосунок до неї як до історичної події. Підтвердженням цього є той факт, що жодна передвиборча кампанія впродовж років незалежності не обходилася без гасел, які стосувалися минулої війни. Проблема національної історичної пам'яті й ставлення до минулого

наразі лише відвойовує собі місце в колі предметів наукового дослідження. Донині безліч жертв і учасників війни не мають права на власну думку й залишаються на периферії суспільного уявлення про найтрагічнішу подію людства. Серед них – родини загиблих воїнів. Пам'ять про війну цієї найбільшої за чисельністю та жертвовністю соціальної групи ніколи не досліджувалася. Разом із тим формування колективної пам'яті на фундаменті спогадів саме цієї категорії громадян є надзвичайно важливим чинником для переосмислення минулого, позбавленого політичних гасел.

У своїй діяльності співробітники Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років стикаються з різними моделями пам'яті про війну – офіційною, особистою, кулуарною тощо. Дослідження її різновидів, умов формування, взаємозв'язок та вплив на суспільство є одним із важливих завдань наукової діяльності музею. В інституції постійно впроваджуються гуманітарні та соціальні проекти, а також проводяться дослідження з цієї тематики. Серед них – пошукова робота за матеріалами Документального фонду з обліку людських військових втрат України у Великій Вітчизняній війні, який налічує 8 585 архівних справ та близько 3 млн персональних документів на загиблих або зниклих безвісти воїнів, призваних на фронт військкоматами України. Ці документи тривалий час були розпорошені в різних військкоматах. Лише тепер, зібрані до купи у стінах музею, вони стали доступними для наукового вивчення, а також для повноцінної пошукової роботи, зокрема з метою встановлення відомостей про долю загиблих.

Необхідність пошуку даних про полеглих військовослужбовців у Великій Вітчизняній війні залишається актуальною й нині. З кожним роком чисельність людей, які надсилають до музею листи з проханням надати будь-яку інформацію про своїх рідних, не зменшується. Якщо у 2007 р. з таким проханням звернулися близько 400 громадян, у 2009 р. – понад 900, то, починаючи з 2010 р., музей отримує близько 1 500 пошукових запитів щорічно. Упродовж останніх 6 років опрацьовано 5 811 заяв. Для проведення повноцінного пошуку співробітники розробили низку гуманітарно-пошукових програм, найбільш популярними серед яких є: «Родина шукає солдата» та «Державна допомога». Мета першої – пошук інформації про воїнів, стосовно долі яких родини не мають жодної інформації. Завдання другої – надання рідним офіційних довідок про загиблих воїнів для подання до державних органів влади. Найбільша кількість запитів про пошук надійшла від дітей (38,8 %) та онуків (33,4 %) полеглих воїнів. Серед авторів були також брати і сестри загиблих (6,3 %).

Основною мотивацією запитів онуків та родичів є, як правило, пошук могил полеглих для вшанування їхньої пам'яті. Так, Наталія Олексіївна Мудренко з Дніпропетровської області пише у своєму листі: «За час життя моїх батьків, їхніх братів і сестер, питання пошуку інформації про діда, місце його поховання не піднімалося всерйоз, були лише скупі спогади..., та й зайнятися було нікому. А ми, онуки, були занадто молоді... Мені соромно, що за стільки років я не зробила жодних дій...» [2]. «Мій дядько, Подлепнюк Володимир Васильович, загинув у 1944 р. у Молдавії, на переправі Дністра. Там загинули майже всі з нашої Коренихи... Пам'ятаю, що його

дружина прибігла до нас зі сповіщенням. Вони плакали, кричали, а до мене доходило погано, мені не було й десяти років. У дядька дітей не було, а його дружина померла у 1947 р., згодом у 1959 р. померла й моя мати. Сповіщення не збереглося. Зараз місцева влада хоче встановити пам'ятник та увічнити всіх наших загиблих односельців, а про мого дядю даних немає...», – читаємо в запиті Зінаїди Опанасівни Болтянської з Миколаєва [3].

Запити про пошуки від дітей загиблих є більш емоційними та вмотивованими. У них не лише прагнення відшукати інформацію про загиблого батька або матір, а й бажання донести й зберегти родинну пам'ять про війну. Ці листи є унікальним джерелом, оскільки дають змогу не лише поглянути на війну очима авторів – членів родин, які сплачували й далі сплачують ціну перемоги життям своїх рідних, а й через історії їхнього багаторічного пошуку простежити й оцінити ставлення до проблеми пошуку загиблих, що склалася всередині суспільства та в державних установах.

Упродовж цілого життя пам'ятала Енгаліна Іванівна Зверович з Білорусі, що в неї був рідний брат Олександр. У 1937 р. її родину спіткала жахлива доля багатьох репресованих «ворогів народу». Співробітники НКВС заарештували батька Івана Леонардовича. Мати залишилася з двома дітьми. Старший син, не витримавши психологічного тиску, залишив навчання в сільськогосподарському технікумі й утік до сусіднього району. Лише в січні 1941 р. родина дізналась, що Олександр влаштувався працювати на шахту в м. Пролетарськ Лисичанського району Ворошиловградської (нині Луганської) області. Далі була війна... Жодних повідомлень про сина мати не отримувала. Згодом, після реабілітації, із заслання повернувся батько. Минали роки. Батьки шукали сина, але марно. «Вони до смерті згадували Олександра, – писала в листі до музею Енгаліна Іванівна. – Потім пошук продовжила я. Звернулася на Московське і Київське телебачення, але відповіді не було. З часом онукам удалося дізнатися, що Олександр воював і загинув, що у брата була дружина. Я прошу Вас повідомити, кому була вручена похоронка про смерть мого брата? За цим коротким записом трагедія молодої людини, його близьких, море сліз батька й матері. Я ще сподіваюсь, що, можливо, живі його діти, онуки. Не втрачаю надії зустрітися з ними на могилі мого брата» [4]. Науковцям музею вдалося знайти інформацію про капітана Олександра Івановича Зверовича, командира стрілецької роти 33-ї стрілецької дивізії, та його дружину – Наталію Василівну Пряткіну, яка на момент отримання похоронки мешкала в м. Пролетарськ (нині у складі м. Лисичанськ). Цей випадок є яскравим прикладом трагедії цілого покоління, на долю якого випали як роки сталінського терору, так і жахливі випробування війни, помножені на багаторічну байдужість працівників державних структур, до яких зверталася родина Зверовичів.

Діти загиблих воїнів належать до категорії свідків минулої трагедії. Війна лишила в їхньому життєвому досвіді глибокий слід. Минуле продовжує жити на рівні почуттів і самосвідомості. Воно спонукає до пошуку, іноді заради самих себе.

З дивним, на перший погляд, проханням звернулася до музею жителя Край Краснодарського краю Російської Федерації Ірина Олександрівна Менжинська, яка особисто приїхала до Києва. У запиті написала: «Прошу: знайдіть анкету-запит щодо

пошуку інформації про долю Олександра Григоровича Менжинського, зроблений у 1945 році до Узинського РВК» [5]. Її цікавило, як звали жінку, яка розшукувала свого сина – вказаного воїна. Після бесіди з'ясувалося, що запитувачка є донькою О.Г. Менжинського. До війни батьки розлучилися. Тато поїхав жити до Росії, Ірина Олександрівна із сестрою лишилися з мамою в Україні. Під час війни мати померла, звязок із татом було втрачено. Діти опинилися в дитячому будинку, були відправлені в інший регіон. Усе своє життя вони були впевнені, що не мають родичів. Через багато років після війни Ірина знайшла інформацію про те, що її батько загинув на фронті. За допомогою телепрограми «Чекай на мене» зустріла своїх «нових» родичів – доньок батька від другого шлюбу (зведених сестер), які мешкають у м. Тюмень, також дізналася, що у той час, коли потрапила до дитячого будинку й відчувала себе беззахисною сиротою, насправді такою не була. Сестер настирливо розшукувала їхня бабуся (матір батька). Передчасно померла невдовзі після війни, так і не знайшовши рідних людей. Знайдені сестри, на жаль, не пам'ятали ім'я старенької, але це питання не давало спокою Ірині Олександрівні. Пам'ять про несправедливе сирітське дитинство та втрачену через примхливі життєві обставини й бюрократичну плутанину спонукали заявницю шукати ім'я бабусі, аби з глибокою вдячністю зберегти пам'ять про неї. У музеї було знайдено Алфавітну книгу обліку сповіщень про загибель воїнів Узинського РВК, де в графі «кому видане сповіщення» було вказано – «матері, Менжинській Софії Володимирівні». Бажання доньки загиблого об'єднати родину поєдналося із потребою виконати власний обов'язок перед минулим – зберегти пам'ять про людину, яку вона навіть не знала. Це підтверджує думку німецького історика Й. Рюзена про те, що «минуле, якого давно немає, все одно лишається. Люди його тлумачать, усучаснюють, відштовхують, обожнюють... Ми його забуваємо, але воно не дає нам спокою. Чому? Можливо, тому, що воно є частинкою нас самих» [6, 308].

Упродовж останніх п'яти років донька загиблого червоноармійця Семена Дмитровича Рябошлика щороку приїздить до Києва з російського міста Володимира в пошуках батьківської могили. З Книги Пам'яті їй стало відомо, що батько загинув у 1941 р. в Києві, але в нинішніх списках військових поховань української столиці його прізвища не було. Втрачаючи надію вклонитися батьківській могилі, вона вирішила передати його фронтові матеріали до музею. У листі зазначила: «Незважаючи на неодноразові запити до різних установ, наша сім'я тривалий час не мала ніяких достовірних повідомлень про долю мого батька. 27 липня 1941 р. він був мобілізований на фронт. Із листів до мами відомо, що їх військова частина формувалась в м. Чугуєві, а згодом була направлена в район оборони Києва. Будучи дитиною, а потім і підлітком, я завжди мріяла і сподівалась, що мій батько повернеться з війни, дуже пишалась ним та ідеалізувала його образ. Для мене він залишився легендою. Я ніколи не бачила його наяву, не відчувала тепла його рук... але у моїй уяві він був найбільш близьким, рідним і найкращою на світі людиною...» [7].

Серед усіх потенційних обов'язків перед загиблими найскладнішим та найболючішим є дізнатися про долю солдата, який зник безвісти. Така категорія запитів найскладніша для пошуку, адже обставини «зникнення» можуть бути абсолютно

різними. Наприклад, «зникнути» міг кулеметний розрахунок, що не повернувся під час виконання завдання знайти свій залишений на полі бою станковий кулемет, або офіцер, який поїхав до сусідньої частини, не відаючи, що дана місцевість знову захоплена ворогом [8, 213; 9, 307]. Також «зниклими безвісти» вважалися більшість радянських військовополонених. Важке становище на фронтах, особливо на початку війни – жорстокі бої, відступ, оточення радянських дивізій, армій та навіть фронтів, унеможливило точне, якісне і своєчасне ведення персонального обліку загиблих воїнів. У результаті долі багатьох бійців залишилися невідомими. Наразі з 8 млн 668 тис. загиблих військовослужбовців Червоної армії 4,5 млн зараховані як «зниклі безвісти» [10, 51]. Взяття їх на облік відбувалося, починаючи з 1946 р., на виконання директиви Головного штабу Сухопутних військ № 754524с та «з метою впорядкування питання виплати пенсій сім'ям загиблих бійців, призваних до лав Радянської армії, але подальша доля яких лишилася нез'ясованою». Працівниками військкоматів проводилися опитування родин, збиралися письмові докази участі розшукуваних бійців у війні (свідчення однополчан, довідки про призов, листи з фронту тощо). Накопичені матеріали направлялися до Головного Управління з обліку втрат рядового та сержантського складу Радянської армії (м. Москва), де після додаткової перевірки (за списками засуджених, полонених та ін.) воїнів ставили на облік як «зниклих безвісти» й заносили до Іменних списків безповоротних втрат. Це давало право родинам на отримання пенсій. Інші примірники Іменних списків направлялися до військкоматів для виписки сповіщення про загибель воїна – «зниклого безвісти».

Наразі збереглося небагато документальних джерел, за якими можливо встановити справжню долю «зниклого безвісти» солдата, тому для пошуковця випадки, коли це вдається зробити, – найбільша нагорода.

Усе життя шукала могилу Федули Єлисейовича Бикова його донька – Лілія Федорівна Кравцова з Києва: «Моя сім'я протягом 60-65 років розшувала місце його поховання. Згідно з останнім його листом, він отримав наказ форсувати ріку Дніпро... За ці роки ми об'їздили усі місця, де проходило форсування Дніпра, звертались до об'єднання «Пошук», декілька разів спрямовувала слова з оголошеннями через газети. Результату не було. Незважаючи на те, що у Вашому музеї зберігаються документи лише на тих загиблих, які були призвані з території України, а мій батько призивався із Семипалатинської області, прошу допомогти мені знайти могилу батька» [11]. З досвіду пошукової роботи працівникам музею відомо, що імена загиблих у документах воєнного періоду можуть різнитися від тих, які повідомляють рідні. Як правило, єврейські, українські, середньоазійські імена замінювалися в документах на загальновідомі російські. Набутий досвід став у пригоді під час пошуку за цим запитом. Було знайдено відомості про молодшого лейтенанта 1245-го стрілецького полку 375-ї стрілецької дивізії Федора Олексійовича Бикова. Спочатку виявлено донесення військової частини про те, що на правому березі Дніпра цей офіцер дістав важке поранення й був направлений до госпіталю, пізніше – донесення Кременчуцького військкома про знайдені поблизу Дніпра документи офіцера Ф.Є. Бикова, які у зв'язку з відсутністю власника направлені до Москви. Далі були знайдені всі лікувальні установи місцевості й переглянуті їхні

донесення про померлих у вересні – жовтні 1942 р. В одному з них значився офіцер Биков, який у непритомному стані був доставлений до 454-го окремого медсанбату, у якому невдовзі помер. Похований у с. Пришиб Кременчуцького району Полтавської області. Документів при небіжчику виявлено не було. Таким чином померлий від поранення батько Лілії Федорівни став «невідомим солдатом». У розглянутому випадку це сталося через низку фатальних обставин, і лише наполегливе прагнення доньки знайти відомості про свого батька, а також пошукова робота професіоналів повернули ім'я Ф.Є. Бикова з небуття. Проте інколи радість результативного пошуку затьмарюється усвідомленням того, що впродовж багатьох років перепону на отримання родинами правдивих відомостей про долю «зниклого» воїна були байдужість або недбальство бюрократичної машини.

Жителька Сумської області Галина Іванівна Кунденко в запиті до музею писала: «Минуло 65 років після закінчення війни. Стільки ж минуло і на моїй життєвій ниві. Але не було жодного дня, коли б я не думала про трагічну долю свого батька – Мовчана Івана Павловича. З того дня, як батько пішов на війну, від нього не надходило жодної звістки. Лише після війни мама отримала похоронку, що він зник безвісти. Про те, як ми жили, писати не буду – надто гірка історія... Як вижили – одному Богу відомо. Мені завжди хотілося знати про долю батька, покласти на його могилу квіти і... поговорити з ним. Повідомте, будь ласка, якою була доля мого безвісти зниклого батька?» [12]. Удалося встановити, що І.П. Мовчан, 1904 р.н., уродженець хут. Петрівський Сумської області, був призваний на фронт у перші дні війни. 2 вересня 1941 р. у районі Чернігова потрапив у полон і відправлений до табору Офлаг 57, що розміщувався в селищі Хорощ у передмісті м. Бялисток Подляського воєводства Польщі. Мав особистий номер – 6 995. В'язні перебували в надважких умовах – у таборі панували голод й антисанітарія. 16 червня 1942 р. воїн помер, похований на підвір'ї разом з іншими військовополоненими. Також з'ясувалося, що впродовж 65 років родину від інформації про батька роз'єднувала лише одна літера у прізвищі. Замість Мовчан у німецькій картці військовополоненого він значився як Молчан. Ця прикра помилка стала причиною зарахування червоноармійця І.П. Мовчана зниклим безвісти. Зіставити наявні в картці інші дані про полеглого, зокрема прізвище, ім'я та по батькові дружини та місце її проживання, нікому з виконавців не спало на думку.

Якщо неточність у прізвищі загиблого можна певною мірою виправдати, то небажання працівників, відповідальних за питання обліку втрат, брати до уваги й перевіряти відомості про загибель приватного характеру не мають жодних пояснень.

Упродовж багатьох років свого загиблого брата шукав Олексій Іванович Івченко з м. Сум: «Мені 72 роки... Прошу Вас допомогти мені роздобути хоч яку-небудь інформацію про мого брата – Івченка Івана Івановича. Наші батьки так і пішли з життя, не отримавши ніякого повідомлення про його смерть... Я боюсь, що і я не встигну виконати своїх обов'язків: знайти могилу брата, привезти жменю рідної землі й покласти квіти. Допоможіть мені!» [13]. Науковцями музею було проведено пошук інформації у Книзі Пам'яті України, електронних базах даних, документах про загибель,

але ніде жодних згадок про загиблого не було. Лише серед поточного листування військкомату віднайшовся післявоєнний приватний лист майора Пряснова – колишнього командира 465-го окремого розвідувального батальйону, в якому служив розшукуваний, де він повідомляв, що «боєць О.І. Івченко помер від хвороби в лікарні м. Самбір Львівської області». Лишається здогадуватися, чи перевірялася викладена інформація працівниками військкомату. Можливо, вона не була офіційно підтверджена, тому родині й не виписали сповіщення про загибель воїна, однак родичі мали знати про наявність листа командира.

Ще більше вражають результати пошуку, проведеного на прохання Лідії Михайлівни Сапсай з м. Києва – доньки загиблого старшого лейтенанта Трояна Михайла Петровича. У своєму листі жінка писала: «Років двадцять я зверталася по всіх військкоматах України, де ми жили до війни, з проханням знайти хоч якусь інформацію про мого зниклого безвісти батька Трояна Михайла Петровича, але ніде не виявили жодних документів. У мами зберігся папірець грошового переказу на її ім'я, який був надісланий у вересні 1941 р. батьковим товаришем по службі. На його звороті написано, що батько загинув у липні 1941 р. Допоможіть знайти його могилу» [14]. Відшукати інформацію про зниклого безвісти в перший рік війни надзвичайно складно. На початку війни облік загиблих був фактично зірваний, звітні документи або не склалися зовсім, або не збереглися. Серед переданих до музею матеріалів інформації про М.П. Трояна не виявилось. За даними Об'єднаної електронної бази загиблих воїнів Великої Вітчизняної війни та за Книгами Пам'яті, офіцер значився зниклим безвісти [15]. У списках військовополонених такого прізвища не було. Лишалось лише єдине джерело для пошуку – Загальнодоступний електронний банк документів «Подвиг Народу у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.», що містить документи про нагородження бійців у роки війни. Особливих сподівань на зазначене джерело не покладалось, оскільки у 1941 р. небагатьох воїнів нагороджували військовими нагородами. Однак саме тут знайдено наказ про представлення ст. лейтенанта М.П. Трояна до ордена Червоного Прапора посмертно [16]. У документі містилася інформація не лише про подвиг воїна, а й про місце та обставини його загибелі: «Командир бронемайданчика старший лейтенант Троян показував приклади хоробрості у боях бронепοїзда на станціях Ковельської залізниці: Сапіжанка, Кам'янка, Струмилів, Джуховиці, Куликівка. 7 липня 1941 р. у бою під м. Бердичевом він проводив артилерійський вогонь прямим наведенням по флангах противника. Під час обстрілу ворожими танками та протитанковими гарматами був убитий» [17]. Сучасникам важко збагнути, як могло статися, що командир, який відзначився під час боїв і загинув на полі бою, посмертно нагороджений високою військовою нагородою, понад 70 років значився зниклим безвісти. У цьому випадку простежується як безвідповідальне ставлення командування радянської армії до обліку загиблих (навіть офіцерського складу), так і байдужість пересічних виконавців численних запитів щодо втрати воїна з родини Троянів. Ніхто не перешкоджав чиновникам виявити та повідомити родичам наявні дані.

На жаль, і нині, як і 50 – 60 років тому, ставлення до зниклих безвісти лишається суперечливим, а з'ясування їхнього статусу – проблематичним. Тетяна Миколаївна

Бедакова з Казахстану у своєму листі згадувала: «Після війни час був складний, і зниклі безвісти прирівнювались до «ворогів народу», тому бабуся в основному мовчала, лише дуже чекала... Мені хочеться, щоб наші нащадки знали, який жах довелось пережити зовсім молодим хлопчикам» [18].

Нині вже ніхто не вважає зниклих безвісти «ворогами народу», однак із роками у ставленні до цієї категорії загиблих ані розуміння, ані зацікавлення не додалося, натомість бракує елементарної інформації про події війни. Підтвердженням цього слугують листи-звернення від державних установ, органів соціального захисту, що надходять до музею.

В одному з них читаємо: «До управління звернулась гр. К.Я. Нікітіна з питанням щодо встановлення члена сім'ї загиблого учасника війни за зниклого безвісти батька Якова Федоровича Нікітіна. Наданих заявником документів (похоронки. – Авт.), на жаль, недостатньо для встановлення даного статусу. Просимо Вас, по можливості, надати інформацію щодо обставин зникнення (загибелі) її батька, номер, найменування воїнського формування, місце та період проведення військових дій, у яких брав безпосередню участь гр. Я.Ф. Нікітін, зниклий безвісти в листопаді 1943 р....» [19]. Держава, яка 70 років тому забрала в родини Нікітіних годувальника, не надавши йому належним чином статусу загиблого, тепер вимагає від доньки достеменних даних про участь бійця у війні та обставини загибелі (ці відомості родичі самі б воліли знати). Державним виконавцям невтямки, що навіть не кожен ветеран зміг би надати про себе таке «досьє». Які документи може надати, наприклад, донька на воїна, який був мобілізований на фронт у перші дні війни й загинув, не встигнувши написати жодного листа? Проте ще в 1946 р. було встановлено, що сповіщення про загибель із формулюванням «зник безвісти» є офіційним доказом участі та загибелі військовослужбовця у Великій Вітчизняній війні. Це тепер доводиться роз'яснювати працівникам музею.

Ще один показовий випадок із пошукової діяльності музейників. На порозі адміністративного корпусу Меморіалу стояла старенька жінка з документами в руках. Вона не знала, до кого звертатися зі своєю проблемою, однак сподівалася на звичайне людське розуміння. Як і кожного гостя, її запросили до кімнати відвідувачів. Науковий співробітник запропонував заповнити анкету-запит для проведення пошуку інформації. Проте жінка відмовилась, заявивши, що вже має офіційну довідку про батька, у якій вказано, що червоноармієць Леонід Андрійович Зуб зник безвісти в липні 1944 р. Вона – єдина донька загиблого воїна, ніколи не виходила заміж, а значить, згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», має право на певні пільги. Проте в державних органах соціального захисту їй було відмовлено в поданні документів. «Мені сказали, що потрібно, аби він загинув у 1943 р.», – повідомила жінка. Сама постановка проблеми – «повинен загинути у 1943 р.» аж ніяк не вкладалася в голову співробітника. Після додаткової бесіди з'ясувалося, що батька мобілізували на фронт у 1944 р., а дочка народилась у серпні 1944 р. Так чому для підтвердження участі у війні потрібно, щоб «загинув у 1943-му»??? Старенька не плакала, не могла щось пояснити, лише зітхала й повторювала: «Мені

сказали, що треба, щоб він загинув тільки у 1943 р. Я не знаю, що мені робити, до кого звертатися, я зовсім самотня...». Подібні випадки не повинні залишатися поза увагою ні в розрізі показово-гуманної соціальної політики держави і її чиновників, ні в аспекті загальнолюдських взаємовідносин, оскільки історична пам'ять – промінь не лише в минуле, а й відблиск у майбутнє.

Таким чином, у результаті роботи із запитом про пошук загиблих воїнів перед працівниками музею розкривається історична пам'ять про війну основної групи жертв – родин загиблих воїнів. Ця пам'ять є не лише безцінним джерелом спогадів про минуле свідків подій, а й невідомим «лакмусовим папірцем», який виявляє критичні точки історичної пам'яті в суспільстві. Невигадані історії, описані авторами листів, ситуації, до яких дописувачі потрапляли під час практичних спроб реалізації власного права на збереження пам'яті про своїх загиблих рідних, яскраво демонструють ставлення до історичного минулого в Україні та виявляють справжню «ракову пухлину» в інформаційному наповненні порушеної теми. Спільна трагедія, яку пережив наш народ у роки Великої Вітчизняної війни, здатна об'єднати націю й створити єдину українську спільноту – могутню, консолідовану, шановану у світі, із звитяжною та жертвовною історією своєї участі у трагічному світовому протистоянні. Ця пам'ять має також значний гуманітарний потенціал, необхідний для майбутнього успішного розвитку суспільства. Проте об'єктивною реалією сьогодення й надалі залишаються загальна байдужість та формальний підхід до розглянутої моделі пам'яті.

Джерела та література:

1. *Гриневич В. Расколота память: Вторая мировая война в историческом сознании украинского общества / В. Гриневич // Память о войне 60 лет спустя: Россия, Германия, Европа. – М.: Новое литературное обозрение, 2005.*
2. *Книга реєстрації поштової кореспонденції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років». – В/х № 253/2012.*
3. *Там само. – В/х № 743/2012.*
4. *Там само. – В/х № 47/2012.*
5. *Там само. – В/х № 989/2012.*
6. *Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л.П. Нагорна. – К., ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012.*
7. *Книга реєстрації поштової кореспонденції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років». – В/х № /2012.*
8. *Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації. – Ф. 60 зв. А. – Оп. 5173. – Спр.5.*
9. *Там само.*
10. *Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание / Г.Ф. Кривошеев, В.М. Андроников, П.Д. Буриков, В.В. Гуркин. – М.: Вече, 2009.*

11. Книга реєстрації поштової кореспонденції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років». – В/х № 885/2012.
12. Там само. – В/х №/2010.
13. Там само. – В/х № 284/2012.
14. Там само. – В/х № 599/2012.
15. Об'єднана електронна база загиблих воїнів Великої Вітчизняної війни Міністерства оборони Росії // www.obd-memorial.ru.
16. Загальнодоступний електронний банк документів Міністерства оборони Росії «Подвиг Народу у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.» // <http://www.podvignaroda.ru>.
17. Там само.
18. Книга реєстрації поштової кореспонденції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років». – В/х № 816/2012.
19. Там само. – В/х № 69/2013.

© **Татьяна ПШЕНИЧНАЯ**

**ВОССТАНАВЛИВАЯ СЕМЕЙНУЮ ПАМЯТЬ О ВОЙНЕ
(ПО МАТЕРИАЛАМ РАБОТЫ НАУЧНЫХ СОТРУДНИКОВ
МЕМОРИАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА «НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ИСТОРИИ
ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1941 – 1945 ГОДОВ»)**

Освещается проблема сохранения исторической памяти о Великой Отечественной войне в современной Украине. Для анализа взяты письма-запросы о научно-документальном поиске погибших военнослужащих, поступающие в Национальный музей Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов от семей, государственных и общественных учреждений постсоветского пространства. На основании переписки с членами семей погибших фронтовиков сделана попытка рассмотреть вопросы восприятия войны сквозь призму семейной памяти о павших. Акцентируется рассказ о разработанной сотрудниками музея методике документального поиска сведений о судьбе военнослужащих, а также могил погибших и пропавших без вести в годы Великой Отечественной войны. На конкретных примерах раскрываются особенности военного и современного учета захоронений. Отдельное внимание уделено вопросу значимости данного вида музейной деятельности для гуманитарной политики Украины.

Ключевые слова: Мемориальный комплекс «Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов», Великая Отечественная война, поиск погибших, историческая память, извещения о гибели, братская могила, военное захоронение, пропавшие без вести.

© *Tatyana PSHENICHNAYA*

RESTORING FAMILY MEMORY OF WAR (ON MATERIALS OF THE SCIENTIFIC STAFF OF THE MEMORIAL COMPLEX «NATIONAL MUSEUM OF HISTORY OF GREAT PATRIOTIC WAR OF 1941 – 1945»)

The problem of preserving the historical memory of the Great Patriotic War in modern Ukraine is being highlighted. The events of 1941 – 1945 have a special place in the national memory of the Ukrainian people. For many families who lost their loved ones in the war, the past is not over, but continues to live at the level of feelings, level of consciousness and political orientations. Data search of the fallen in the war remains relevant today. Every year the number of people who send letters to the museum with a request to find any information about their relatives is not reduced.

Inquiry letters as regards scientific, documentary search of perished soldiers coming from families, government and public institutions of post-Soviet space have been taken to analyze.

Applicants are looking for information about former soldiers with different purposes: to pay tribute to the fallen, to venerate the tomb of a loved one, to unite the relatives of the family that has being divided the by war, to convey information to posterity and so on.

Based on correspondence with members of the families of fallen soldiers it is an attempt not only to consider the perception of the war through the prism of family memory of the fallen, but also to outline certain formalism of society in efforts to perpetuate the memory.

The article emphasizes the story about the method of documentary searching of information about the fate of soldiers and the graves of the dead and missing persons during the Great Patriotic War has been developed by the museum staff.

A detailed review of the ways of searching makes it clear how lengthy and laborious the work is which can be likened to search a poppy seed in the ashes.

The specific examples draw in all its details the features of military and modern burial; it has being revealed the most painful and most difficult questions – the searching of missing soldiers and former prisoners of war.

Nowadays nobody thinks of missing servicemen as «enemies of the people», but the official attitude to them and their families remains contradictory, and clarification of their status is problematic.

Family memories of the war is not only an invaluable source of memories of past witnessed the events, but genuine «a litmus test» that detects the critical points in the humanities, social and political issues of society. Special attention is paid to the significance of this type of museum activity for humanitarian policy of Ukraine.

Keywords: *Memorial complex «The National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941 – 1945», the Great Patriotic War, search of fallen soldiers, a historical memory, a notification of death, search, mass grave, military burial, missing person.*